

70.616

Gróf Batthyány Lajos
laibachi fogsdaga

PS. W. 7.

Friedreich Endre

2003 MAR 12

70.616

Gróf

Batthyány Lajos
laibachi fogsága

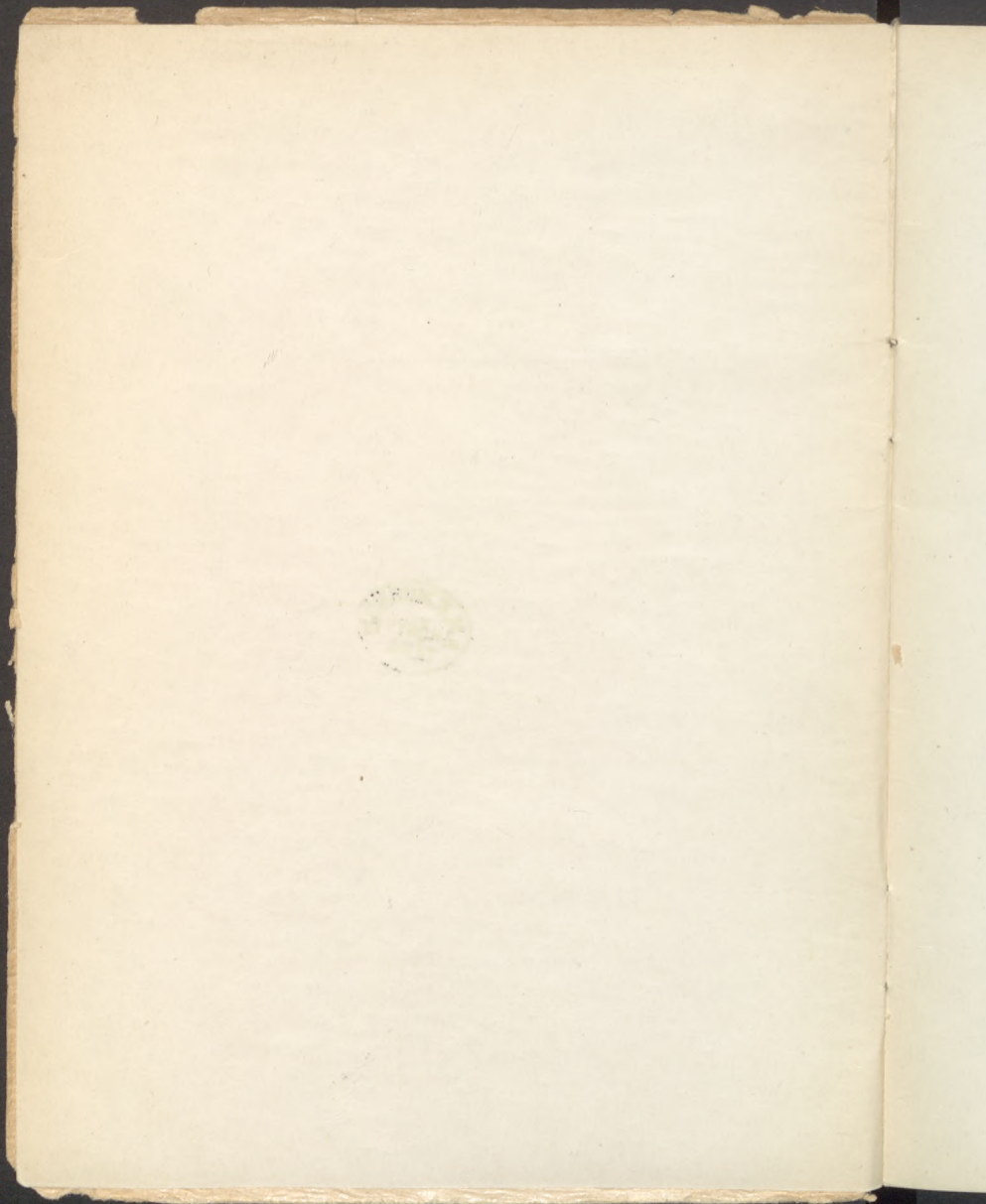
Irta

Friedreich Endre

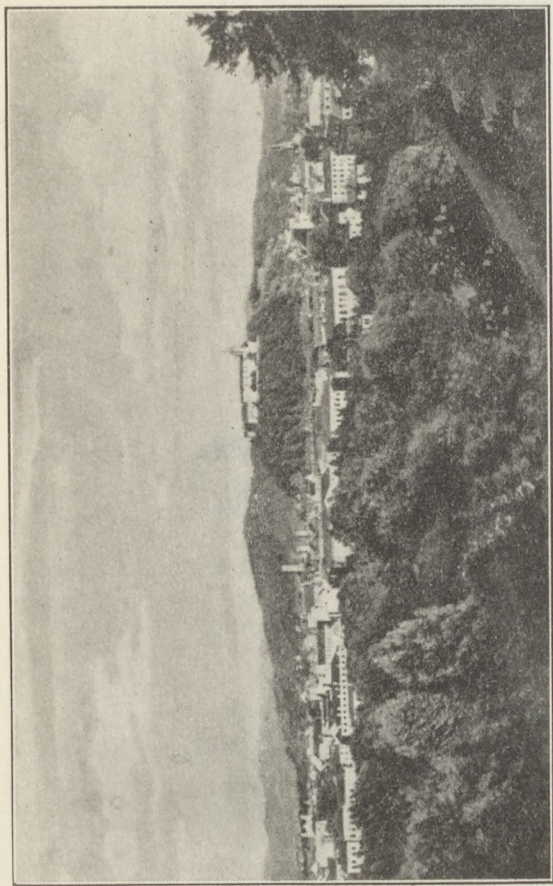

Stephaneum nyomda r. t. Budapest

1930.

Laibach.

GRÓF
BATTHYÁNY LAJOS
LAIBACHI FOGSÁGA

IRTA
FRIEDREICH ENDRE

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1930.

70616

Hang-h

~~7.460~~

M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA

I. Nyomt. Növények

1920

év. 554

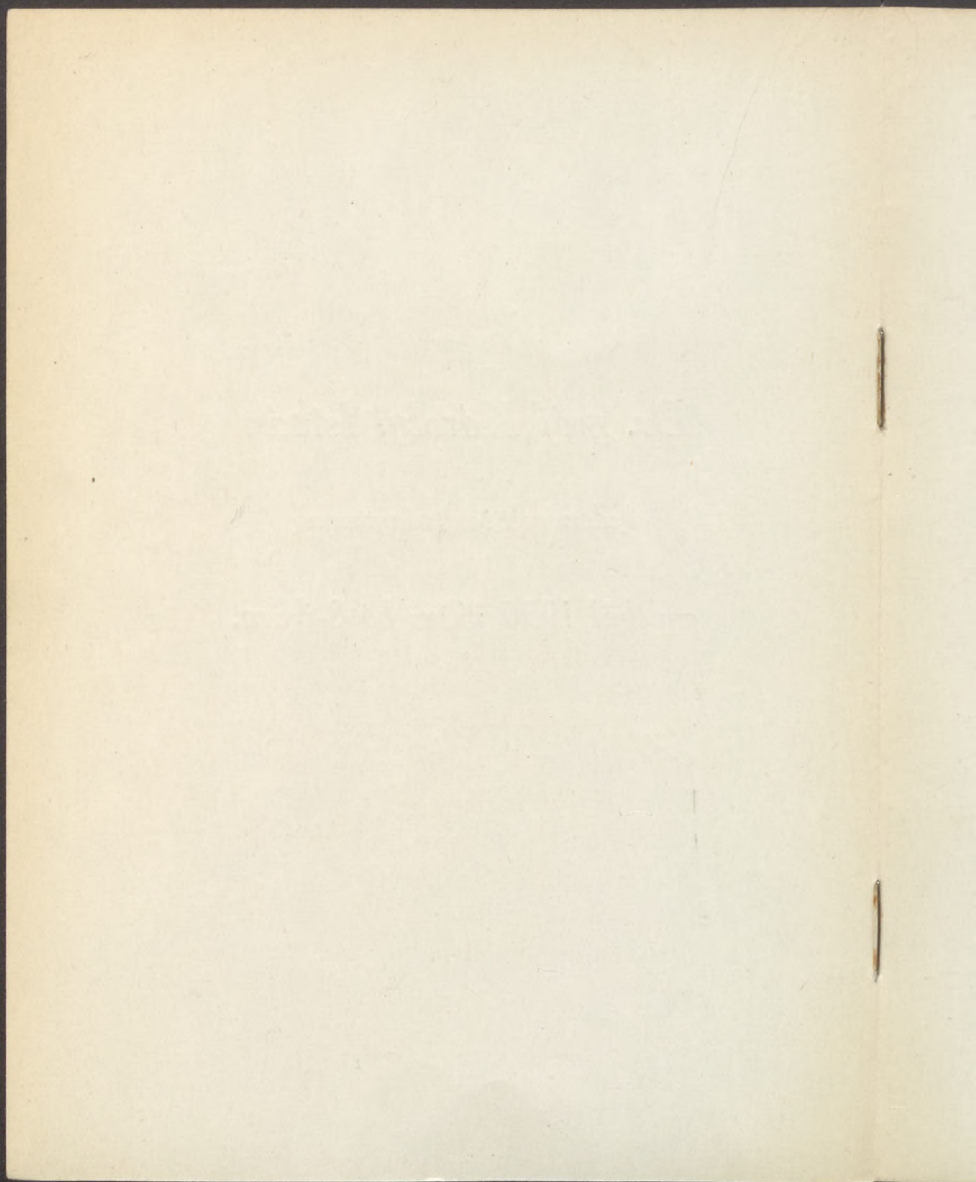

Kiadja a szerző. — Nyomdaigazgató Kohl F.

Dr. gróf Károlyi István

kedves volt tanítványomnak

emlékül 1930 július hó 8-ikára.

I.

A LAIBACH városa fölé kinyúló hegysor egyik meredek ormán festői szépségű fellegvár áll. A hegy olyanforma magasan fekszik a város felett, mint a mi Szent Gellért-hegyünk Pest felett, a beépített terület és a várudvar is akkora lehet, de a vár minden oldala többemeletes és így jóval több benne a férőhely. A XI. században kezdték építgetni, mai alakját a XVII. században nyerte. Az egykori krajnai őgrófok székeltek benne, majd mikor a tartomány a Habsburg-ház uralma alá került, a krajnai országos kapitányok lakóhelyévé vált. A Krajnába is átcsapó török dúlások idején a város lakossága gyakran talált menedéket a fellegvár erős falai között. A XVIII. század csendes éveiben egy kis helyőrség tanyázott benne.

1797-ben nagy csodára virradtak fel a jám-

bor szlovének : messze földről jött ellenség, Bonaparte Napoleon hadai szállták meg a várost. 1805-ben ismét megjöttek a franciák, majd 1809-ben elfoglalván a felleget, befészkeltek magukat az illir tartományokba és azokat mint a francia császárság provinciáját 1813-ig birtokolták. A francia uralom megszűnte után ismét a kétfejű sas szállott fel a vár kapujára. 1849-ig kaszárnyának és fogháznak használták. Sok forróvérű carbonári és másféle forradalmár csörgette láncait a vár hideg börtöncelláiban. Közöséges gonosztevőket is tartottak itt fogva és dologházi munkát végeztettek velük.

1849 tavaszán a hadi helyzet miatt célszerűnek mutatkozott több tartományi főváros erődítményeinek rendbehozatala és a hadügyminisztérium utasította a gráci parancsnokságot, hogy készítsessen tervet a laibachi felleget kiürítésére és megerősítésére. A gráci parancsnokság ambiciózus műszaki közege, Pott mérnökkari alezredes 1849. április 7-én

fölterjesztette a terveket, melyek szerint csekély, mindössze 6000 forintnyi költséggel nemcsak kitűnő citadellává lehetne alakítani a várat, mely 200 emberrel jól megvédhető, hanem a fontos hadi utak felett uralkodó fekvése miatt 1000 főnyi vitéz s elszánt helyőrséggel az esetleges hadműveleteknek is jelentős tényezője lehet.

A dologházat kitelepítették és sürgősen hozzáfogtak az erősítési munkálatokhoz, de ezeket a hadi helyzet változása miatt nem fejezték be úgy, mint azt Pott alezredes tervezte és csak az óratorony alatt emeltek egy blokkházat, melynek építési idejét a kapuba vésett 1849-es évszám jelzi, nem épültek fel a vár külső védművei sem.

A fellegvárnak katonai szerep nem jutott, arra azonban alkalmas volt, hogy a Buda várható ostroma miatt elszállítandó magyar politikai foglyokat itt helyezték biztos őrizetbe. Így került gr. Batthyány Lajos 32 fogolytársával 1849 május 7-én a laibachi citadellába.

II.

GRÓF BATTHÁNY LAJOS 1849 január 8-ikától a budai Várban raboskodott. Ugyanott voltak elzárva gr. Károlyi István, gr. Zelinski László és még 30 polgári fogoly, azonkívül sok katonatiszt. Április 21-én br. Welden hadseregparancsnok a honvédsereg előrenyomulása miatt elvonulásra határozván el magát, Grueber altábornagyhoz intézett parancsában elrendelte a Generalkommandónak Sopronba való áthelyezését. Április 22-én indították útnak az első oszlopot a hadi és állami pénztárakkal, 23-ára tűzték ki a főhadiszállás irattárának és a politikai foglyoknak elszállítását. A katonai foglyokat Eszék felé irányították, a polgáriakat pedig Sopron felé. Az április 22-én kiadott hadseregparancsnoksági rendelet pontosan megjelöli az útirányt, 10 napra tervezvén az utat a következő éjjeli állomásokkal : Marton-

vásár, Székesfehérvár, Várpalota, Veszprém, Városlőd, Pápa, Kiscell, Sárvár, Lövő, Sopron.

A menetoszlopok biztosítására a varasdi határőrezred egy zászlóalját és egy dragonyos századot rendeli ki, a legszigorúbb felelősség terhe mellett hagyván meg Hoffer őrnagynak, a menetbiztosító csapatok parancsnokának és Lang századosnak, a fogolyszállítmány parancsnokának, hogy minden kiszabadítási kísérletet igyekezzenek elhárítani. *«Ha a körülményekből az tűnnék ki, hogy a foglyok kiszabadítása sikerülhet, akkor mindenekelőtt agyon kell lőni a foglyokat és egyidejűleg a legelszántabb támadást kell intézni az illető horda ellen. A parancsot az indulás előtt tudatni kell a foglyokkal azzal, hogy minden szökési kísérletet halállal fognak büntetni.»*

Batthyány értesítette feleségét közeli elszállításukról: *«Bár személyileg kellemetlen lesz reám nézve, de szívesen viselem el, mert hazánk ügyének kedvező fordulata idézte azt elő»* — írja ápr. 22. k. levelében. Másnap kora reggel a

főparancsnokság épülete elé kísérték Batthyányékat és a 30 polgári foglyot, ahol Lang kapitány, a fogolyszállítmány parancsnoka a három grófot behívta egy szobába és közölte velük, hogy ha a legkisebb kísérlet történnék kiszabadításukra, agyon fogják őket lőni. A búcsúzásra megjelent Batthyányné és gr. Károlyi György kétségbeesve tiltakoztak az égbe kiáltó embertelenség ellen és minthogy Welden báróhoz nem juthattak be, Zeisberg tábornokhoz folyamodtak. Zeisberg azzal vigasztalta őket, hogy itt félreértésről lehet csak szó, mert *«hallatlan kegyetlenség lenne a foglyokat tenni felelőssé azért, ami kezdeményezésük nélkül történik»*. Batthyányné és gr. Károlyi György ezzel a vigasztalással meg nem elégedve, azt szerették volna kieszközölni, hogy a népjogellenes parancsot vonják vissza, de ezt elérni nem tudták és mikor a három gróf is tiltakozott, *Lang kapitány azzal fenyegetőzött, hogy bilincsbe vereti őket*.

Az osztrák szolgálati szabályzatnak nincs

olyan paragrafusa, mely ezt a brutális rendelkezést legalizálhatná és csak abból magyarázható, hogy elegendő katonai erejük nem lévén, a fogolyszállítmány biztosítására ezt az embertelen fenyegetést találták leginkább célravezetőnek. Látni fogjuk, hogy gyávaságukban ezt az eszközt fel is használták.

Nyolc óra után elindult a menet, a grófok saját kocsijukon utaztak, az elsőben gr. Károlyi István és gr. Zelinski László, a másodikon gr. Batthyány Lajos Lang századossal, a harmadikon egy hadnagy Schmutzer foglárrel és nagy kosár láncos bilinccsel. A többi 30 foglyot párosával ökrösszekereken szállították.

A menet csigalassúsággal haladt. A lakosság mindenütt izgatottnak és ellenséges érzelűnek mutatkozott. Hoffer őrnagy már Martonvásáron jónak látta az ominózus parancsot megismételni. Székesfehérvárott és Veszprémben magukhoz vették az ott talált helyőrség nagyobb részét és nem minden aggodalom nélkül, nagy óvatosan haladtak a

félelmes hírű Bakonyon keresztül. Hoffer dragonyosai minden gyanúsabb helyen be-
lovagolták a terepet és csak akkor mentek
tovább, ha már meglepetéstől nem kellett tar-
taniok. Welden is aggódott az eszkort miatt
és április 24-én Bicskéről utasította Gruebert,
hogy kerüljék el Pápát és Vasmegye közepe
táján vonuljanak ki.

A vonulás lassúsága miatt már többnap-
járó földön előre tudták, hogy odaérkeznek.
Igy történt, hogy Jánosházán a környék lakos-
sága összegyülekezett és először szép szóval,
majd fenyegetőzve kérte a foglyok szabadon-
bocsátását. Hoffer hivatalos jelentéséből ki-
tűnik, hogy itt az őrség egész éjjel készenlét-
ben volt, 30 lövést le is adott, de baj nem
történt, mert — mint Hoffer írja — *Batthyány*
közbelépése helyreállította a nyugalmat. A tisz-
tek kívánságára Batthyány szólt a néphez és
szétoszlásra bírta.

Kőszeg elé érve, a tisztek nagy meglepeté-
sére katonai egyenruhás csoport várta a fo-

golyszállítmányt, de a félelem alaptalannak bizonyult, nem honvédek voltak, hanem a községi árvaház egyenruhás növendékei, akiket a kíváncsiság és a részvét csalt ki Batthyány jövetelének hírére.

Egyébként a jánosházi eset többször is megisméltódott és a tisztek többször felhasználták Batthyány fellépésének és szavának varázsát. Május 3-án Bécsújhelyből ezt írja feleségének: *«Utazásunk részleteiről csak annyit írok, hogy amit Neked Budán vigasztalásul mondták, csak azért mondták, hogy nyakukról lerázhassanak: a parancs változatlanul fennállott az utolsó pillanatig és én voltam kénytelen faluról-falura szónokolni a néphez, hogy elkerüljük a magunk és cselédeink lemészárlását és a szegény parasztok veszedelmét!»* A levél azért is érdekes, mert szabadon írhatott, t. i. a levelet Bécsújhelyből hazaküldött kocsisa sapkájába varrva vitte el a grófnőnek: *«Itt azt beszélük, hogy a debreceni országgyűlés kimondotta a Habsburg-ház trónfosztását. Remélem,*

hogy ez nem igaz. Ez örültség lenne és halálos csapás hazánkra! Ez a meggyőződése! Mi van az oroszokkal? Ez esetben bebizonyulna, hogy a pillanatnyi siker csak arra vezetett, hogy hazánkat annál biztosabban tönkretégye».

Az osztrák területen a nép csoportosulása elmaradt, de a részvét még itt is kísérte őket útjukban. Cillyben is történt kísérlet kiszabadításukra, azonban ennek részleteit nem ismerjük és gr. Károlyi István egyik leveléből csak annyit tudunk meg, hogy két odavaló polgár ajánlkozott Batthyányék kiszabadítására, de Batthyány az ajánlatot visszautasította.

III.

A laibachi vár bejárata.

1849 május 7-én délelőtt különös látványnak voltak tanui Laibach lakói. Erős katonai fedezettel hosszú kocsisor vonult át a városon a vár feljárata felé. A «Novice» c. laibachi újság szerint (1849 máj. 9.) 62 foglyot hoztak Magyarországból. «Az első kocsikon csak pa-

rasztok ültek, köztük, hír szerint, az a 21 vasmegyei nemzetőr, kik Kőszegen részt vettek a horvát granicsárok meggyilkolásában és akik

közül egyesek már halálra is voltak ítélve. Ezek bilincsbe voltak verve. A politikai foglyok, kiket Buda ostroma elől hoztak el, bilincs nélkül ültek a kocsin. Néhányan saját kocsijukon jöttek. Volt köztük négy (!) gróf, több előkelő nemes úr s néhány pap is. Érkezésük hírére nagyszámú közönség gyűlt össze: minden szem az utolsó kocsi felé irányult, *melyben gr. Batthyány Lajos, a volt magyar miniszterelnök ült.*»

Fent a várban gr. Deym Ferenc tábornok, Laibach katonai parancsnoka Uhrer krajnai rendőrfőnök jelenlétében vette át a foglyokat és gondoskodott elhelyezésükről. Deym grófnak meg kellett állapítania a foglyokkal szemben követendő bánásmódot, azért az írásbeli utasítást kérte a századostól, minthogy azonban ez ilyesmivel nem szolgálhatott, meg kellett elégednie a százados és a kísérő törzsfoglár azon nyilatkozatával, hogy a grófok Budán tisztességesen bútorozott különsobákban voltak elhelyezve, maguk élelmezték

magukat, meg volt nekik engedve az újság-olvasás, komornyikjaik akadálytalanul ki- és bejárhattak, sőt Batthyány felügyelet alatt még a Váron kívül is sétálhatott.

Deym gróf a budai bánásmódnak megfelelőleg különszobákban, a fogházfelügyelő üres lakásában szállásolta el őket, a többieket pedig a vár egy távolabb eső részében, két nagy teremben. Eljárása fedezésére jelentést tett a gráci főparancsnokságnak és írásbeli utasítást kért a továbbiakra, de nem kapott választ.

A közrendű foglyok életmódjáról Barsi József számol be: *Utazás ismeretlen állomás felé* c. kitűnő emlékiratában, a grófok életkörülményeit pedig Bach belügyminiszter június 14-én k. feljelentéséből és Deym grófnak a katonai főtörvényszékhez felterjesztett igazoló iratából ismerjük meg.

Bach belügyminiszter (valószínűleg a laibachi rendőrség jelentése alapján) átiratot intézett a hadügyminiszterhez és panaszt emelt az elnéző s kivételes bánásmód ellen, melyben

a magyar grófok részesülnek. A fogházfelügyelő lakásában 500 forint költséggel fényes lakást butoroztak be maguknak, saját komornyikjaik szolgálják ki őket, a legelső vendéglőből hordatnak élelmet a vendéglői személyzetel, könyvet és újságot olvasnak, eleinte még a városba is kijártak egy szál foglár kíséretében; Batthyány régi komornyikját hazaküldte, ez levelet is vitt tőle, melyben új komornyikot kért magának.

Deym gróf juniús 27-én k. igazoló jelentésében elmondotta, hogy írásbeli utasítást nem kapván, ahhoz a bánásmódhoz igazodott, melyben a foglyok Budán is részesültek. A fogházfelügyelői lakás a várnak egyetlen része, ahol őket tisztességesen és kellő biztonságban helyezhette el. A helyiség egészen üres volt, a bútort sürgősen kellett megvásárolni. Az eladó kihasználta a helyzetet, azért adta olyan drágán a különben egészen egyszerű bútort. A komornyikok Budán szabadon jártak ki és be, ő azonban csak egy foglár kíséretében

engedi ki őket. Ez ellen Batthyány tiltakozott és panaszt emelt, melyet ő a hadseregfőparancsnoksághoz terjesztett fel; ez azt válaszolta, hogy a komornyik ugyanazon korlátozások alá esik, mint gazdája. Az élelmet az Österreichischer Hofból hordatják, de ennek személyzete csak a kapuig jöhet. Az újságot és könyveket Fischer vendéglős szállítja nekik, de ezeket is átvizsgálják. Arra is van gondja, hogy pénzt ne tarthassanak maguknál. Budán tiszti felügyelet mellett ki is járhattak, itt azonban csak Batthyány volt lent néhány-szor a városban egy tiszt és a profósz kíséretében az orvosilag rendelt fürdő használata céljából. A Batthyány által küldött levelet ő maga olvasta el és engedélyezte elküldését: ebben arról volt szó, hogy elbocsátott szolgálja helyébe régi inasát, Németh Jánost kérte maga mellé.

A hazaküldött szolga Batthyáynak Márton nevű husárja volt: ez sehogysem tudott megbarátkozni a laibachi étellel, mert ő is fogoly-

nak érezte magát. Helyette Batthyány egykori hűséges kisinasát, Németh János ikervári várnagyot hozatta el, aki odaadó hűséggel szolgálta urát egészen a vesztőhelyig.

Deym grófot kétségtelenül kellemetlenül érinthette a feljelentés, azért igazoló jelentéssel egyidejűleg határozott és részletes utasítást kért a foglyokkal való bánásmódot illetőleg. Megkérdezte, hogy az összes politikai foglyokat bilincsben tartsa-e vagy nem, a grófokat meghagyja-e különlakásukban, meg van-e nekik engedve, hogy maguk gondoskodjanak élelmezésükről, megfelelő ellenőrzés mellett szabad-e újságot és könyvet hozatniok, családi ügyben ellenőrzés alatt levelezhetnek-e, megtarthatják-e szolgálkat.

A katonai főtörvényszék nem adott részletes utasítást, hanem elfogadván Deym gróf igazolását, megelégedését fejezte ki eljárása felett.

Batthyányékat — amint az úton, úgy a laibachi várban is — szigorúan elkülönítették a többi foglyoktól. Csak Zerdahelyi Ede, az elő-

kelő származású zongoraművész érintkezhetett velük és ő közvetítette a grófok pénzadományait szegényebb sorsú fogolytársaiknak. Mindössze néhányszor láthatták őket a várkápolnában, de itt is elkülönítve ültek az oratóriumban

Hogy időnkint az istentiszteleten résztvehettek, Károlyi grófnak köszönhették. «Gr. Károlyi István — mint Barsi írja, — láthatatlan fogolytársunk és társaink jötevője, vallásos buzgalmától serkentve, addig-addig zörgetett a várparancsnok lelkiismeretének reteszén, míg az megengedte, hogy a városból fölrendelt pap a várkápolnában misét mondhasson és azon jelen lehessenek, akik akarnak a foglyok közül.»

A Szent György tiszteletére emelt gyönyörű kápolna ma is abban az állapotban van, mint Batthyányék idejében volt. Oldalfalait az egykori krajnai országos kapitányok címerei díszítik. Egyszer — mint Barsi írja — az udvaron is meglátták Batthyányt: «Valamelyikünk az ablakon át megpillantá gr. Batthyány Lajost

a kút közelében. Egy ideig sétálgatott, azután leült a kút kőkávéjára. Aranyhímzésű házi-sapka volt a fején, igen bő, virághímes hálókötös fedte termetét, lábán harisnya és hímzett papucs. Őszbecsavarodott hosszú szakállát néha-néha meglengette a szellő. «*Valóságos Erlkönig* — mondá egyik társunk s kezdte Göthe *Erlkönigjét* Schubert dallama után énekelni . . .»

Szomorú rabságában leginkább családja sorsa aggasztja. Első levelében (május 13.) kérve kéri nejét, távozzék Fótról biztosabb helyre: «*Gyermekeinkre kérlek — írja —, hagyd el a közeli háború színterét. Miattam ne aggódjál. Annyit vétkeztem az életben, hogy nem zugolódhatom, ha sorsom ezúttal igazságtalanul sujt is*».

Annál nagyobb az öröme, mikor azt hallja (junius 20.), hogy családja Ikervárra érkezett, mert reménye van, hogy eljuthatnak hozzá. Gyermekeiről kérdezősködik: «*Mit csinál Elemér? Úgyebár, már minden élő nyelven beszél?*» (Elemér gróf akkor második évében volt.)

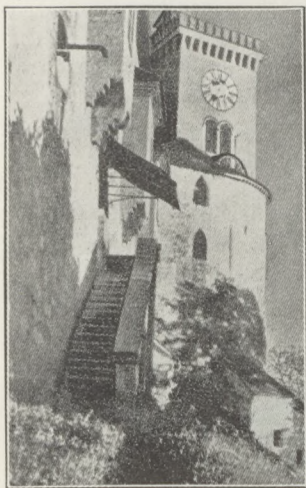
Ilona már tanuló kisasszony, Emmy pedig már tökéletes lady! Remélem, hogy a te erős lelked dacol a csapásokkal. Vigasztalódjál: reméljük, hogy a legrosszabb már elmúlt... Napirendünket nem írom le: elég Byron Chiloni foglyát elolvasni, hogy fogalmat alkothass magadnak szórakozásainkról... Vigasztald meg barátaimat és magadat azzal, hogy nem estem kétségbe ügyem igazsága felől... Légy erős: mások szerencsétlenségének látása erőt ad arra, hogy a magunkét elviseljük...»

Ha bízott is ügye igazságában, abban legkevésbé bizakodhatott, hogy sorsát az igazság szellemében fogják eldönteni. Nem sejtette, hogy ügye már a legrosszabbra fordult. Úgylátszik, hogy még nem tudta, hogy egyik legerősebb védekezésétől elütötték, amikor kimondták, hogy István főherceg-nádorra nem hivatkozhatik mint olyanra, akivel minden kormányzati ténykedésben együtt működött. Azt sem tudhatta, hogy amióta Laibachba hozták, a bécsi levéltárakban buzgón gyűjtötték ellene a

vádak újabb anyagát és az újabb kihallgatások újabb veszedelmet fognak reázúdítani. Igazságában bízva kérte, hogy ügyét haladéktalanul tárgyalják le vagy helyezték szabadlábra.

Egy másik (június 16-án k.) beadványában azon naiv becsületességgel, mellyel az év elején Windischgrätz táborába és ezáltal a biztos veszedelembé rohant, *felajánlja, hogy ha szabadon bocsátják, békét közvetít az uralkodó és a nemzet között és szeplőtelen becsületére fogadja hogy minden esetben visszatér.* Kéréseinek semmi foganata sem lett: Leuzendorf hadbíróát június végén Laibachba rendelték, de ügye ezáltal nem haladt tovább és csak később Olmützben kezdődtek meg újra a kihallgatások. A minisztertanács nem engedte meg feleségének, hogy őt fogságában meglátogassa, majd a levelezés lehetőségeit is megszigorította, *végül június 24-én már azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy ha halálra ítélik, ami valószínűnek látszott, az ítéletet azonnal végrehajtsák-e.*

IV.

A laibachi vár óratornya.

Július 23-án ismét útra kelt a fogolykaraván: ezúttal Pozsony felé, hogy onnét majd Olmützbe, később pedig Pestre érkezzék.

A várat, ahol hazánknak annyi hű fia raboskodott, 1849 után ismét kaszárnyának és fogháznak használták, míg végre

az 1895-ik évi földrengés miatt ki kellett üríteni. A század elején a város vette birtokába. Most szegény munkások lakják minden zegét-

zugát, ezek szállták meg a torony minden emeletét is. Ezért nem is lehet bejárni az egész várat s nem tudjuk megállapítani, hogy Batthyányék melyik részben raboskodtak. De elmerenghetünk a kápolnában, ahol magyar rabok éneke szállt az ég felé, megtaláljuk a kutat is, melynek kámváján a vértanu Batthyány üldögélt. Az udvart szlovén gyermekek vidám lármája veri fel: hogy a várban egykor az első magyar miniszterelnök raboskodott, arról itt már senkisésem tud.

